

Time: 3 Hours

Total Marks: 100

Please check whether you have got the right question paper.

- N.B.** 1. All questions are compulsory. Attempt Sub question (A) or (B) of Question no. 5.
2. Figures to the right indicate full marks.
3. Students answering in the regional language should refer in case of doubt to the main text of the paper in English.
4. Draw neat diagrams wherever necessary.

Q1. Answer any TWO questions of the following.

20

- Elaborate the concepts and characteristics of labour markets.
- Write a note on 'Second Commission on Labour'.
- Explain the concept of Exit Policy and Safety Net for Labour and suggest measures to improve it.

Q2. Answer any TWO questions of the following.

20

- Explain the several functions of trade unions.
- Discuss the measures to strengthen trade unions in India.
- Write a note on 'International Labour Organisation'.

Q3. Answer any TWO questions of the following.

20

- Explain the historical background of industrial disputes.
- Explain the importance of worker's participation in management.
- What are the problems causes of industrial disputes in India?

Q4. Answer any TWO questions of the following.

20

- Discuss the theories of labour welfare.
- What are the social security measures in India?
- Explain the theories of labour welfare.

Q5. A) Write short notes on any TWO of the following.

20

- Women Labour
- Role of Outside Leadership in trade union.
- Meaning and importance of collective bargaining.
- Functions of labour welfare officers.

OR

B) Multiple choice questions, select an appropriate option.

20

- 1) Which of the following is not the characteristics of labour markets?
- It is concerned with the human resource.
 - Normally these are the local markets.
 - In the market, labour is not homogeneous.
 - Labour market is essentially an imperfect market.

- 2) PENCIL is an online platform developed by -----.
- a) the Ministry of Labour and Employment
 - b) The Ministry of Finance
 - c) The Ministry of Education
 - d) The Ministry of Agriculture
- 3) In order to provide a safety net for labour, the Government of India set up the National Renewal Fund in February -----.
- a) 1991
 - b) 1992
 - c) 1993
 - d) 1994
- 4) Which of the following is not the component of the National Renewal Fund?
- a) The Employment Generation Fund
 - b) The National Renewal Grant Fund
 - c) The Insurance Fund for Employees
 - d) The Poverty Generation Fund
- 5) Which of the following is not the cause of child labour?
- a) Full employment
 - b) Poverty
 - c) Migration
 - d) Condoning social norms
- 6) Which of the following is known as economic functions?
- a) Basic functions
 - b) Militant functions
 - c) Social functions
 - d) Political functions
- 7) Madras Textile Labour Union formed under the leadership of B. P. Wadia in -----.
- a) 1915
 - b) 1916
 - c) 1917
 - d) 1918
- 8) International Labour Organization (ILO) is established in -----.
- a) 1916
 - b) 1917
 - c) 1918
 - d) 1919

- 9) The headquarter of International Labour Organization (ILO) is at -----.
- a) Geneva
 - b) New Delhi
 - c) Mumbai
 - d) Shanghai
- 10) Which of the following is not the measure should be taken for strengthening trade unions?
- a) Improve financial position
 - b) Workers education
 - c) Increase membership
 - d) Political pressure
- 11) Which of the following is not the feature of collective bargaining?
- a) It is a collective process
 - b) It is discontinuous process
 - c) It is a method of partnership of workers in management
 - d) It is a flexible and dynamic process
- 12) Which is not the feature of Worker's Participation in management?
- a) Workers participate in management collectively.
 - b) Workers participate in management individually.
 - c) Workers participation in management may be formal or informal.
 - d) It is the participation resulting from the practices which increase the scope for employees' share of influence in decision-making at different tiers of organizational hierarchy with associated assumption of responsibility.
- 13) Which of the following is not the aspect of working conditions?
- a) Sanitation
 - b) Drinking water
 - c) Lighting
 - d) Employment
- 14) Which of the following is not the objective of workers participation?
- a) To achieve industrial peace and harmony.
 - b) To build the most dynamic human resources.
 - c) To raise the levels of the employee production, productivity and product equality.
 - d) To maximize the number of grievances.
- 15) Which of the following is not the cause of industrial disputes?
- a) Inadequate wages
 - b) Working in night shifts
 - c) Getting more bonus
 - d) More hours of work

16) Which of the following is not the principle of labour welfare?

- a) Principle of association
- b) Principle of responsibility
- c) Principle of integration
- d) Principle of non-cooperation

17) Employees Provident Fund and Miscellaneous Provisions Act enacted in -----.

- a) 1951
- b) 1952
- c) 1953
- d) 1954

18) Social assistance is provided by the society or the government to -----.

- a) Rich persons
- b) Middleclass individual
- c) High-class individual
- d) The poor and needy individual

19) The Factories Act, 1948 requires the appointment of a Labour Welfare Officer in factories employing -----.

- a) 500 or more workers
- b) 600 or more workers
- c) 700 or more workers
- d) 800 or more workers

20) The first step towards social insurance was taken by the Government of India in 1923 by passing -----.

- a) The Workmen's Compensation Act
- b) Employees State Insurance Act
- c) The Dock Workers Act
- d) Maternity Benefit Act

(मराठी रुपांतर)

वेळ: 3 तास

एकूण गुण: १००

कृपया तुम्हाला योग्य प्रश्नपत्रिका मिळाली आहे का ते तपासा.

सूचना: १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत. प्रश्न क्र. ५ मध्ये (अ) व (ब) उप प्रश्नांमधील कोणताही

एक उप प्रश्न सोडवा.

२. उजवीकडील आकडे पूर्ण गुण दर्शवतात.

३. प्रादेशिक भाषेत उत्तर देणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी शंका असल्यास पेपरच्या मुख्य मजकुराचा इंग्रजीमध्ये संदर्भ द्यावा.

४. आवश्यक तेथे नीटनेटक्या आकृत्या काढा.

प्र १. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे द्या.

२०

अ) श्रम बाजाराची संकल्पना आणि वैशिष्ट्ये विस्तृत करा.

ब) दुस-या श्रम आयोगावर टीप लिहा.

क) कामगारांसाठी निर्गमन धोरण आणि सुरक्षितता जाळे ह्या संकल्पना स्पष्ट करा आणि त्यात सुधारणा करण्यासाठी उपाय सुचवा.

प्र २. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे द्या.

२०

अ) कामगार संघटनांची विविध कार्ये स्पष्ट करा.

ब) भारतातील कामगार संघटना बळकट करण्यासाठीच्या उपायांची चर्चा करा.

क) 'आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना' टीप लिहा.

प्र ३. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे द्या.

२०

अ) औद्योगिक विवादांची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी स्पष्ट करा.

ब) व्यवस्थापनातील कामगारांच्या सहभागाचे महत्त्व स्पष्ट करा.

क) भारतातील औद्योगिक विवादांची कारणे कोणती आहेत?

प्र ४. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे द्या.

२०

अ) कामगार कल्याणाच्या सिद्धांतांवर चर्चा करा.

ब) भारतातील सामाजिक सुरक्षा उपाय कोणते आहेत?

क) कामगार कल्याणाचे सिद्धांत स्पष्ट करा.

प्र ५ अ) खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर थोडक्यात टिपा लिहा.

२०

अ) महिला कामगार

ब) कामगार संघटनेत बाह्य नेतृत्वाची भूमिका.

क) सामूहिक सौदेबाजीचा अर्थ आणि महत्त्व.

ड) कामगार कल्याण अधिकाऱ्यांची कार्ये.

किंवा

ब) खालील बहु पर्यायी प्रश्नांसाठी योग्य पर्याय निवडा.

- 1) खालीलपैकी कोणते श्रम बाजाराचे वैशिष्ट्य नाही?
 - अ) हे मानवी संसाधनाशी संबंधित आहे.
 - ब) सामान्यतः हे स्थानिक बाजारपेठा असतात.
 - क) बाजारात, श्रम एकसंध नसतात.
 - ड) श्रम बाजार मूलतः एक अपूर्ण बाजार आहे.
- २) पेन्सिल हे ----- ने विकसित केलेला ऑनलाइन प्लॅटफॉर्म आहे.
 - अ) श्रम आणि रोजगार मंत्रालय
 - ब) अर्थ मंत्रालय
 - क) शिक्षण मंत्रालय
 - ड) कृषी मंत्रालय
- 3) कामगारांसाठी सुरक्षा जाळे उपलब्ध करून देण्यासाठी, भारत सरकारने फेब्रुवारी ----- मध्ये राष्ट्रीय नूतनीकरण निधीची स्थापना केली.
 - अ) १९९१
 - ब) १९९२
 - क) १९९३
 - ड) १९९४
- 4) खालीलपैकी कोणता घटक राष्ट्रीय नूतनीकरण निधीचा घटक नाही?
 - अ) रोजगार निर्मिती निधी
 - ब) राष्ट्रीय नूतनीकरण अनुदान निधी
 - क) कर्मचाऱ्यांसाठी विमा निधी
 - ड) गरीबी निर्माण निधी
- 5) खालीलपैकी कोणते बालमजुरीचे कारण नाही?
 - अ) पूर्ण रोजगार
 - ब) गरिबी
 - क) स्थलांतर
 - ड) सामाजिक नियमांचे पालन करणे
- 6) खालीलपैकी कोणते आर्थिक कार्य म्हणून ओळखले जाते?
 - अ) मूलभूत कार्ये
 - ब) लष्करी कार्ये
 - क) सामाजिक कार्ये
 - ड) राजकीय कार्ये
- 7) मद्रास टेक्सटाईल लेबर युनियनची स्थापना ----- मध्ये बी.पी. वाडिया यांच्या नेतृत्वाखाली झाली.
 - अ) १९१५
 - ब) १९१६
 - क) १९१७
 - ड) १९१८

- 8) आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना (ILO) ची स्थापना ----- मध्ये झाली.
अ) १९१६
ब) १९१७
क) १९१८
ड) १९१९
- 9) आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना (ILO) चे मुख्यालय ----- येथे आहे.
अ) जिनिव्हा
ब) नवी दिल्ली
क) मुंबई
ड) शांघाय
- 10) कामगार संघटना मजबूत करण्यासाठी खालीलपैकी कोणते उपाय योजले जाऊ नयेत?
अ) आर्थिक स्थिती सुधारणे
ब) कामगार शिक्षण
क) सदस्यसंख्या वाढवणे
ड) राजकीय दबाव
- 11) खालीलपैकी कोणते सामूहिक सौदेबाजीचे वैशिष्ट्य नाही?
अ) ही एक सामूहिक प्रक्रिया आहे
ब) ही एक अखंड प्रक्रिया आहे
क) ही व्यवस्थापनातील कामगारांच्या भागीदारीची एक पद्धत आहे
ड) ही एक लवचिक आणि गतिमान प्रक्रिया आहे
- 12) व्यवस्थापनातील कामगारांच्या सहभागाचे वैशिष्ट्य कोणते नाही?
अ) कामगार व्यवस्थापनात एकत्रितपणे सहभागी होतात.
ब) कामगार वैयक्तिकरित्या व्यवस्थापनात भाग घेतात.
क) व्यवस्थापनातील कामगारांचा सहभाग औपचारिक किंवा अनौपचारिक असू शकतो.
ड) हा अशा पद्धतीमुळे होणारा सहभाग आहे जो संबंधित जबाबदारीसह संघटनात्मक पदानुक्रमाच्या विविध स्तरांवर निर्णय घेण्यामध्ये कर्मचाऱ्यांच्या प्रभावाचा वाव वाढवतो.
- 13) खालीलपैकी कोणता पैलू कामाच्या परिस्थितीचा नाही?
अ) स्वच्छता
ब) पिण्याचे पाणी
क) लाईटिंग
ड) रोजगार
- 14) कामगारांच्या सहभागाचा उद्देश खालीलपैकी कोणता नाही?
अ) औद्योगिक शांतता आणि सुसंवाद साधणे.
ब) सर्वात गतिमान मानवी संसाधने तयार करणे.
क) कर्मचारी उत्पादन, उत्पादकता आणि उत्पादन समानतेचे स्तर वाढवणे.
ड) तक्रारींची संख्या वाढवणे.

- 15) खालीलपैकी कोणते औद्योगिक वादाचे कारण नाही?
अ) अपुरे वेतन
ब) रात्रीच्या शिफ्टमध्ये काम करणे
क) अधिक बोनस मिळवणे
ड) कामाचे अधिक तास
- 16) खालीलपैकी कोणते तत्व कामगार कल्याणाचे नाही?
अ) सहवासाचे तत्व
ब) जबाबदारीचे तत्व
क) एकत्रीकरणाचे तत्व
ड) असहकाराचे तत्व
- 17) कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी आणि विविध तरतुदी कायदा ----- मध्ये लागू करण्यात आला.
अ) १९५१
ब) १९५२
क) १९५३
ड) १९५४
- 18) समाज किंवा सरकार ----- यांना सामाजिक सहाय्य प्रदान करते.
अ) श्रीमंत व्यक्ती
ब) मध्यमवर्गीय व्यक्ती
क) उच्च वर्गीय व्यक्ती
ड) गरीब आणि गरजू व्यक्ती
- 19) कारखाना अधिनियम, 1948 नुसार ----- कार्यरत असलेल्या कारखान्यांमध्ये कामगार कल्याण अधिकारी नियुक्त करणे आवश्यक आहे.
अ) 500 किंवा अधिक कामगार
ब) 600 किंवा अधिक कामगार
क) 700 किंवा अधिक कामगार
ड) 800 किंवा अधिक कामगार
- 20) सामाजिक विम्याच्या दिशेने पहिले पाऊल भारत सरकारने 1923 मध्ये ----- उत्तीर्ण करून उचलले.
अ) कामगार भरपाई कायदा
ब) कर्मचारी राज्य विमा कायदा
क) गोदी कामगार कायदा
ड) मातृत्व लाभ कायदा
